

Dr. Öğr. Üyesi Burak TELLİ

Adıyaman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Adıyaman/TÜRKİYE
btelli46@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Türker Barış BULDUK

Adıyaman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Adıyaman/TÜRKİYE
turkerbulduk@gmail.com

ADİYAMAN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR: FİİL

CONTRIBUTIONS FROM ADİYAMAN
DIALECT TO THE DICTIONARY OF
COMPILATION: VERB

ÖZ

Dilin bütün unsurlarının tam anlamıyla ortaya konması ağızların da etraflıca araştırılmasını gerekli kılar. Bu bakımdan ağızlar dile ait fonetik ve morfolojik özelliklerin belirlenmesi ve söz varlığı unsurlarının eksiksiz olarak ortaya konmasında önemli bir kaynaktır. Türk dilinin tarihi dönemlerinde tespit edilen ancak bugün standart ölçünlü yazı dilinde bulunmayan bir ek ya da söz varlığı unsuru ağızlarda kullanılmaya devam edebilmektedir. Ağızlar bu yönüyle de dilin tarihi dönemleri ile çağdaş dönemi arasında bağlantı kurmada dil çalışmalarına katkı sunmaktadır. Ağızlardaki dil malzemesinin Türkoloji'nin her alanı için oldukça kıymetli olmasının yanında zaman içinde kullanımdan kalkma gibi bir özelliği de bulunmaktadır. Hızla gelişen teknolojinin ve iletişim araçlarının etkisi ile ağız özellikleri kaybolabilmektedir. Bu sebeple özellikle ağızlarda yaşayan söz varlığı unsurlarımızın yok olmadan yazıya aktarılması gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanmış Derleme Sözlüğü, ağız sözlükçülüğü noktasında en temel kaynaktır. Ancak bu durum ağızlarda yaşayan bütün sözcüklerin bu eserde bulunduğu anlamını taşımamaktadır. Bugün Anadolu ağızlarında yaşayıp da Derleme Sözlüğü'ne girmemiş sözcükler bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne katkı çalışmaları bu eksikliği giderme anlamında yapılmaktadır.

Adıyaman ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'nde kayıtlı çok az sözcük bulunmaktadır. Yöre ağızı oldukça zengin bir söz varlığı barındırmaktadır. Çalışmamızda bu söz varlığından Derleme Sözlüğü'ne katkı yapmak amaçlanmaktadır. Katkı yapılabilecek çok fazla sözcük bulunduğu için bu çalışmada sadece fiil türünde sözcüklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, Derleme Sözlüğü, Adıyaman ağızı, Adıyaman.

ABSTRACT

The exact definition of all elements of language requires a thorough exploration of dialects. In this respect, the dialects are an important source in determining the phonetic and morphological characteristics of the language and to reveal the vocabulary completely.

An annex or vocabulary element which is determined in the historical periods of Turkish but not in the standard written language today can continue to be used in the dialects. In this respect, the dialects contribute to language studies in establishing a connection between the historical periods of the language and its contemporary period. In addition to being very valuable for all areas of Turkology, dialects have a special feature. With today's rapidly developing technology and communication tools, dialect features can be lost. For this reason oral vocabulary elements in dialects must be transferred to the written language. Prepared for this purpose, the Dictionary of compilation is the most basic resource for oral dictionary. However, this does not mean that all words living in the dialects are found in this work. Today, there are words that do not live in the Anatolian dialects and have not entered the Dictionary of Compilation. Contribution to the Compilation Dictionary is done in terms of eliminating this deficiency.

There are very few words registered in the Dictionary of Compilation from the dialects of Adıyaman province and region. The dialects in this region have a rich vocabulary. In our study, it is aimed to contribute to the compilation dictionary from this vocabulary. Since there are too many words to contribute, only verbs are included in this study.

Keywords: Vocabulary, Compilation Dictionary, Adıyaman dialect, Adıyaman.

Atıf@

Telli, Burak; Bulduk, Türker Barış. "Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne Katkı: Fiil", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019, s. 98-115.

GİRİŞ

Ağzlar; bir dilin bünyesinde var olan, o dilin konuşulduğu sınırlar içerisinde belirli bir coğrafyası ve konuşuru olan, bünyesinde bulunduğu dile göre ses ve şekil özellikleri ile söz varlığı bakımından birtakım farklılıklar barındıran konuşma şekilleridir. Ağız kavramını Muharrem Ergin, bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollar, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmaları (2012: 10), Zeynep Korkmaz ise bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri (2010: 11-12) şeklinde açıklamıştır.

Ağzlar, filoloji çalışmaları için önemli bir kaynak durumundadır. Dilin fonetik ve morfolojik özelliklerinin ortaya konmasında, bütünüyle söz varlığının belirlenmesinde muhakkak ağızlar başvurulması gerekmektedir. Ayrıca ağzlar bir milletin tarihine, kültürüne dair bilgilere ulaşılmasında kaynak durumundadır. Çünkü dil, konuşurunun kültürüne, tarihine ait izleri barındırmaktadır. Bu bakımdan ağzlar aslında sadece filoloji için değil bütünüyle Türkoloji için bir çalışma alanıdır.

Türkiye’de ağız çalışmalarının tarihi oldukça eskidir. Türkiye Türkçesi ağzları üzerine bilinen en eski çalışma 1867’de Maksimov tarafından yapılan çalışmadır. Ağız çalışmalarının bu ilk dönemi yabancı araştırmacılar dönemi olarak da bilinmektedir. 1940 yılında Ahmet Caferoğlu tarafından Anadolu’nun çeşitli bölgelerinden yapılmaya başlanan derleme çalışmaları, ağız çalışmalarında yerli araştırmacılar döneminin de başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1926’da Atatürk’ün talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Şimdiki adı Türk Dil Kurumu olan bu cemiyet, ağzlarla ilgili ilk olarak Anadolu ağzlarından yazı diline girmemiş kelimeleri derleyerek 150 binden fazla kelimeyi Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi’nde 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Daha sonra 1963-1982 yılları arasında Ek-I cildi ile toplam 13 cilt olarak *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* adıyla yayımlanmıştır (Akar, 2006: 38-39). Derleme Sözlüğü bugün, ağız sözlükçülüğünde

en temel kaynak durumundadır. Bu kaynakta bugün zikredildiği gibi Türkiye Türkçesi ağızlarına ait oldukça zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. Bununla birlikte ağızlarda yaşayıp da Derleme Sözlüğü'ne kaydedilmeyi bekleyen on binlerce söz varlığı bulunmaktadır (Buran, 1996: 38). Bu söz varlığının kaybolmadan yazıya aktarılarak kayıtlara geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü ağızlar, teknolojinin hızlı gelişimi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi nedenlerle ne yazık ki özelliklerini hızlı bir şekilde kaybetmektedir. Derleme Sözlüğü'ne katkı çalışmaları bu amaçla yapılmış çalışmalardır. Türk Dil Kurumunun yıllar önce fişleme yöntemiyle Anadolu'dan derlemeye çalıştığı sözcükler, bugün Derleme Sözlüğü'ne katkı çalışmaları ile hazırlanarak Türk Dil Kurumuna takdim edilmektedir. Bu çalışmalar ileride yeni baskılarının yapılması durumunda sözlüğün daha da zenginleşmesine katkı sunacaktır.

Adıyaman, Leyla Karahan'ın “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı eserine göre Batı grubu ağızları içinde yer almaktadır. Batı grubu ağızlarını 9 alt gruba ayıran Karahan, Adıyaman'ı Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Malatya'nın Darende, Akçadağ, Doğanşehir, Şanlıurfa'nın Birecik ve Halfeti ilçeleri ağızları ile birlikte 7. alt gruba dâhil etmiştir. Bu grup da ikinci derecede dört gruba daha ayrılmış olup bu grupta ise Adıyaman; Halfeti, Birecik, Kilis ağızları ile birlikte yer almıştır (Karahan, 1996: 178).

Karahan'a göre Adıyaman ağzının da yer aldığı Batı grubuna ait 7. alt grubunun özellikleri şöyledir:

- Yazı dilindeki “çamur, yağmur” gibi kelimelerdeki yuvarlak ünlüler, bu grupta düzdür.
- Yarı kalın “ó, ú” ünlülerine bu ağızlarda çok az rastlanır.
- “ñ, ħ, g” ünsüzleri bu grubun en karakteristik sesidir (deñiz, yoħ, gız).
- “g, ğ” ünsüzleri ön seste ünlü ile biten bir kelimedenden sonra sızıcılaşarak düşme eğilimindedir (beriel).
- “-ıncı/-inci” ve “-ı/-i” zarf-fiil ekleri işlek olarak kullanılır (gelinci, ağlayı ağlayı)

- Zamir kökenli teklik ve çokluk 1. Şahıs ve bildirme ekleri “-ım/-im,-ık/ik/ih”tır (gelirim, gelirik).
- “böyle, öyle” kelimeleri bu ağızlarda “bèyle, èyle” şeklindedir.
- Bazı ağızlarda, “-ıcı/-ici” gelecek zaman eki ile “-ık/-ik” geçmiş zaman eki kullanılır (gelici, gelik) (Karahan, 1996: 171).

Adıyaman ağızı, Karahan’ın sınıflandırmasına göre ikinci derecede alt grupta 7. alt grubun diğer ikinci derece alt gruplarına göre Halfeti, Birecik, Kilis ağızları ile birlikte şu ayırt edici özellikleri taşımaktadır:

- “ğ”nın ince ünlüleri kalınlaştırıcı etkisi bu ağızlarda görülmez.
- Şimdiki zaman eki “ör”dur (gelör). Besni ve Birecik ağızında yer yer “i, -iy” ekleri de kullanılır.
- Bulunma hal eki, aynı zamanda ayrılma ifade eder. “Başında anahdarı çıkartdı” (Karahan, 1996: 175).

Adıyaman, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Atatürk Barajı kıyısında, geniş tarım arazileri bulunan, zengin bir kültürel mirası barındıran bir ildir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde geçit noktası konumunda olması ve doğal güzelliği nedeniyle tarihin ilk çağlarından itibaren önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Giritille ve Hayaz höyük buluntularında Neolitik dönemine ait izlere rastlanması ve Samsat, Tille ve Hayaz höyüklerinde Hitit egemenliği ve Tunç çağı kalıntılarının bulunması gibi özellikler Adıyaman’ın her dönem önemli bir merkez olduğunu göstermektedir (Yavuz, 2013: 33).

Bugüne kadar Adıyaman ağızı ile ilgili yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Mevcut kitap düzeyindeki akademik çalışmaların tarihi çok yenidir. Adıyaman ağızı üzerine kitap düzeyinde yayımlanmış çalışmalar şunlardır:

- Nakipoğlu, Sadi (2002). “Adıyaman ve Yöresi Ağızları”, Niğde: Niğde Üniversitesi Yayınları.
- Yağımlı, A. A. (2006). “Adıyaman Ağızı ve Kültürü”, Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Yayınları.

- Alkayış, M. F. (2012). “Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler”, Ankara: Öncü Yayınları
- Yavuz, S. (2013). “Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları”, Ankara: Turkish Studies Yayınları.
- Tozlu, N. (2013). “Adıyaman Efsaneleri”, Adıyaman Belediyesi Yayınları, Ankara: Sim Matbaası.
- Telli, B. ve Bulduk, T. B. (2018). “Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları Söz Varlığı”, Ankara: Gazi Kitabevi.

YÖNTEM

Bu çalışmada Adıyaman ağzları üzerine son yayımlanmış çalışma olan *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları Söz Varlığı* adlı eserden hareketle Derleme Sözlüğü'ne katkı yapılacaktır. Derleme Sözlüğü'nde Adıyaman ili ve yöresi ağzlarından kayıtlı 81 sözcük bulunmaktadır (Telli ve Bulduk, 2018). Bu sayı diğer yörelerle karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Yörenin oldukça zengin bir söz varlığı bulunmaktadır. *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları Söz Varlığı* adlı çalışmada bugüne kadarki Adıyaman ağzı ile ilgili bütün çalışmaların taranması ve saha derlemeleri neticesinde 4032 maddebaşı söz varlığı ortaya konmuştur. Bu çalışma şu anda Adıyaman ağzı için en kapsamlı, derli toplu çalışma durumundadır. Bu çalışmadaki fiil türündeki sözcüklerden Derleme Sözlüğü'ne katkı yapılacaktır. Çalışmamızı “fiil” olarak sınırlandırmamızın nedeni Derleme Sözlüğü'ne katkı yapılacak sözcük sayısının bir makaleden çok daha fazla sayıda bulunmasıdır. Söz konusu fiiller, Derleme Sözlüğü'nde bulunmayanlar, Derleme Sözlüğü'nde bulunup Adıyaman ili ve yöresi ağzlarında farklı anlamda bulunanlar ve Derleme Sözlüğü'nde Adıyaman ili ve yöresi ağzlarındaki şekil ve anlamıyla yer almasına rağmen Adıyaman olarak kaydı bulunmayanlar şeklinde tasnif edilecektir.

Çalışmamızda Derleme Sözlüğü'nde bulunup da Adıyaman ağzından farklı anlam taşıyanları Derleme Sözlüğü'ndeki anlamı ile birlikte vererek anlam farklılığını göstermeye çalıştık. Derleme Sözlüğü'ndeki anlamı Adıyaman ili ve yöresi ile aynı olan fiillerin ise Derleme Sözlüğü'ndeki sayfa numarası ilgili madde başı ile birlikte

verilmiştir. Madde başlarının açıklamasının ardında ayraç içinde gösterilen sayfa numarası, ilgili madde başının *Adıyaman İli ve Yöresi Ağzları Söz Varlığı* eserindeki sayfa numarasını göstermektedir.

İNCELEME

1. Adıyaman İli ve Yöresi Ağzında Bulunup Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Filler

abtırmak: Tek ayakla yürümek (s. 4).

'aç etmek: Vurmak, el ile hafif dokunmak (s. 4).

adalaşmak: Katılaşmak, koyu hale gelmek (s. 5).

artalmak: Olmak (s. 16).

artalanmak: Bir soğuk algnlığının hemen kesilmeyip etkisini arttırması (s. 16).

atep etmek: İşkence etmek (s. 17).

bañırmak: Çok sesli şekilde karşı tarafı bastırarak şekilde konuşmak (s. 22).

bedallamak: Budamak (s. 25).

bellemek: Sanmak, düşünmek (s. 26).

boğum etmek: Nefes almak (s. 33).

böktermek: Bekletmek (s. 35).

carmak: Söylemek anlamında kullanılan bir ifade (s. 40).

cevirdmek: Cevap vermek anlamında kullanılan bir söz (s. 42).

collamak: İşemek (s. 44).

çapik çalmak: Alkışlamak (s. 48).

çemmırlemek: Kol ya da paçaları sıvamak (s. 51).

çindiplimek: Çimdiklemek (s. 55).

çirtlimek: Çitelemek (s. 56).

çökeşdirmek: Yaptırmak (s. 57).

h pırlmek: Toplamak, biriktirmek (s. 119).

h rrım etmek: Verilen bir işi eline y z ne bulaŐtırmak, becerememek (s. 120).

hasarmak: Onarmak, yapmak (s. 121).

haŐlolmak: HaŐır neŐir olmak, s rekli yanına gitmek (s. 121).

hengelleŐmek: MayıŐmak, uyuŐuk hale gelmek (s. 126).

h rr   etmek: El koymak, gasp etmek (s. 127).

h rrım olmak: Bozulmak, huzursuz olmak (s. 127).

h rmaŐı olmak: Bir Şeyin  ok ezildiĐini belirten bir ifade (s. 131).

h rpalamak: Zarar verecek, zedelenecek Şekilde hareket etmek,  rselemek (s. 131).

hoylatmak: Ka ırmak (s. 135).

h lemezlemek:  zleŐmek (s. 135).

h lliglemek: Bir sıvıyı baŐka bir kapa boŐaltırken boŐ yer bırakmayacak Şekilde, eksiksiz doldurmak (s. 135).

h lanmak: Kızmak (s. 136).

h lhi daralmak: Ruhu sıkılmak, sıkıntıya d Őmek (s. 136).

h lhi  almamak: Dayanacak g c  kalmamak (s. 136).

ıdmak: Etmek (s. 139).

ıcarlamak: Kiralamak, tutmak, ayarlamak (s. 141).

iniŐmek : ŐakalaŐmak (s. 144).

intili olmak: Bağırsakların bozulması (s. 144).

kekeŐmek: UyuŐma (s. 157).

k Ğınmağ: Kıvranıp durmak (s. 162).

kırflamak: AĐa   ve otu k c k par  alara ayırmak (s. 164).

kırkmak: T y kesmek (s. 165).

kut kut etmek: Her şey hakkında çok konuşmak, her işe konuşmasıyla karışmak (s. 175).

küfürmek: Küfür esme, normalden fazla esen serin rüzgâr (s. 176).

lap oturmak: Düz şekilde oturmak (s. 179).

löhlemek: İyi görememek (s. 183).

maç etmek: Öpmek (s. 185).

mesdiklemeḥ: Parmaklar arasını sıkıca kontrol ederek yoklama (s. 191).

mevirmek: Miyavlama, acındırma (s. 191).

mısganmak: Uyuma (s. 193).

mizevırcılıḥ etmeḥ: İspiyonculuk yapmak (s. 195).

möntelemek: Bunamak (s. 195).

musur olmak: Israr etmek (s. 196).

örgetlemek: Dolduruşa getirme (s. 211).

örkezlemek: Tekerlemek (s. 211).

pedahlamak: Toparlamak (s. 218).

pinciklemek: Parçalama (s. 222).

potalmaḥ: Sivri bir nesnenin uç kısmının körelmesi (s. 223).

pür olmak: Şişmek (s. 225).

sakavı olmak: Donarcasına üşüme (s. 230).

sanuḳlanmak: Kızmak (s. 232).

sasımak: Bozulmak, kokmak (s. 233).

şavır olma: Gizlenen bir şeyin açığa çıkması (s. 248).

şerletmek: Dökmek, koymak, eklemek (s. 250).

tartar etmek: Savurmak (s. 257).

tatti etmek: Çocuğun yürümesi (s. 258).

tayıplamak: Denkleştirmek (s. 258).

temehlemek: Tembihlemek, öğütlemek (s. 260).

terletmek: Diktirmek (s. 261).

titnemek: Azarlamak (s. 265).

tonbalak aşmak : Takla atmak (s. 267).

törememek: Bir yere yetişemeden ölmek (s. 269).

ujlamak: Keskinlemek (s. 272).

uydümek: Uydurmak (s. 273).

üllümeek: Örtmek, bürümek (s. 275).

ütünmek: Kaybolmak (s. 276).

vıllıtmak: İşi sulandırmak (s. 279).

yavıymak: Yamışmak, karnı doyunca kenara çekilmek, yan gelip yaslanmak (s. 285).

yumağ olmak : Utanmak (s. 290).

zağlanmak: Alaya alma, ayıplama (s. 293).

zambırlanmak : Çok kızma, öfkelenme (s. 293).

zavar etmek: Buğday ve arpanın iri olarak çekilmesi (s. 294).

zıbarmak: Uyumak (s. 296).

zırttiklenmek: Tavır almak (s. 296).

2. Derleme Sözlüğü'nde Bulunup Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarında Farklı Bir Anlamda Kullanılan Fiiller

admak: Almak (s. 4) / “Yükletmek, sırtına vurmak” (DS I, 67).

ālmak: Gelmek (s. 10) / “Parlamak, tutuşmak, iki parça uygun gelmek, meyletmek” (DS I, 227).

boğazlamak: Kesmek, kurban etmek (s. 33) / “Bitki diplerindeki toprağı gevşetmek” (DS I, 726).

çirgirmek: Elbisedeki lekenin gitmemesi, elbisenin renginin bozulması (s. 55) / “Bıkmak, tiksirmek, soğumak” (DS II, 1235).

danlamak: Nazar etmek (s. 61) / “Şaşmak, ayıplamak, kınamak, sabahlamak, uğuldamak, ses çıkarmak” (DS II, 1362-1363).

depişmek: Güreşmek, yarışmak, boğuşmak (s. 64) / “Tepişmek” (DS II, 1429).

enselemek: Kovalamak (s. 81) / “Yatan koyunları kaldırıp otlamaya sürmek” (DS III, 1760).

erikmek: Telaşlanmak (s. 82) / “Azmak, taşkın hareketler yapmak, üzülme, anlamak, kavramak, koyun sürüsünün ikiye ayrılması” (DS III, 1769).

ermek: Yetişmek (s. 82) / “Eğirmek, becermek, acele etmek, meyvelerin olgunlaşması, arı kovanlarında, arıların girip çıkmasına yarayan delik” (DS III, 1775).

gıçılmak: Sevmemek, hoşlanmamak (s. 101) / “Gıdıklanmak” (DS III, 2026).

gırışmak: Uğraşmak, çok yorulmak (s. 102) / “Keçi, koyun, sığır gibi hayvanların toslaşması” (DS III, 2053).

hellenmek : Sallanmak, eğlenmek (s. 125) / “Çoğalmak, taşmak, başkasının etkisinde kalarak birine kızmak, hız almak” (DS III, 2336).

höllemek: Yollamak, göndermek (s. 135) / “Bağırarak bir şeyin üzerine yürüyüp ürkütmek, yuvarlamak” (DS III, 2430).

ıymak: Suyu bostanlarda harıkların tümüne birden (arılara) azar azar salmak (s. 140) / “Dokuma tezgâhında halı, kilim vb. şeylerin iplerini yerleştirmek, germek, ip çözmek, ince ince dökmek” (DS IV, 2499).

itinmek: Kaybolmak (s. 147) / “Dövmeye hazırlanmak” (DS IV, 2570).

kızmak: Isınmak (s. 166) / “Yemeğin ekşiyip bozulması” (DS IV, 2869).

palliklemek: Elle yoklama (s. 216) / “Savurarak atmak, fırlatma”k (DS V, 3389).

parpazlamak: Paniğe kapılma, iyi görememe (s. 217) / “Acıdan kıvrınmak, sendeleyerek yürümek, elde tutulan kuşun çırpınması” (DS V, 3400).

sepmek: Serpmek (s. 236) / “Geçmek, bulaşmak” (DS V, 3587).

tapanlamak: Ezmek (s. 257) / “Yeni ekilen tarlanın tohumunu kapatmak için sürgü çekmek, düzeltmek, ayakkabının ayağa vurması, dikkatsiz yürümek, koşmak” (DS V, 3826).

viğildamak: Çok konuşmak (s. 278) / “Topluca gürültü çıkarmak (çocuk, köpek, tavuk vb.), karınca, kurt gibi hayvanların topluca kımıldaması” (DS VI, 4101).

3. Derleme Sözlüğü'nde Adıyaman İli ve Yöresi Ağızlarındaki Şekil ve Anlamıyla Kullanılıp Adıyaman Olarak Kaydı Bulunmayan Fiiller

ağdırmak: At, eşek, katır yüklerinin dengesizlik sonucu bir tarafının aşağıya inmesi (s. 7), (DS I, 102).

asarmak: Becermek, korumak (s. 16), (DS I, 340).

‘avara olmak: Oyalanmak, işe gecikmek (s. 18), (DS I, 376).

ayıtlamak: Ayıklamak (s. 19), (DS I, 421).

bayınmak: Bayılmak, kendinden geçmek, çok beğenmek (s. 24), (DS I, 580).

baymamak: İçi el vermemek, dayanmamak (s. 24), (DS I, 582).

berkitmek: Sağlamlaştırmak (s. 27), (DS I, 603).

buymak: Donmak (s. 37), (DS I, 808).

cibelmek: Şımarmak (s. 44), (DS II, 954).

çemkirmek: Azarlamak (s. 51), (DS II, 1130).

çığırnak: Çağırnak (s. 52), (DS II, 1161).

çılbanmak: Soyunmak (s. 53), (DS II, 908).

çimmek: Çimmek, yıkanmak, banyo yapmak (s. 55), (DS II, 1224).

çöğdürmek: Erkeklerin ileri doğru işemesi (s. 57), (DS II, 1277).

çömelmek: Ayak üstüne yarım oturma (s. 57), (DS II, 1287).

çüç etmek: Oturmak (s. 58), (DS II, 1306).

dabaz olmak: Aşırı kaşıntı hali içinde olmak (s. 59), (DS II, 1315).

dadanmak: Alışmak, müptela olmak (s. 59), (DS II, 1319).

dalcınmak: Bir kimsenin acıkıp içinin geçmesi, çok acıkmak (s. 60), (DS II, 1341).

debelenmek: Yuvarlanmak, sağa-sola dönmek (s. 62), (DS II, 1392).

deh düşmek: Dikkatli bakmak (s. 63), (DS II, 1404).

depelemek: Çiğnemek, ezmek (s. 64), (DS II, 1427).

dinaz etmek: Alay etmek (s. 68), (DS II, 1462).

doluḡmak: Ağlamaklı olmak, duygulanmak (s. 70), (DS II, 1547).

döşürmek: Derlemek, toplamak (s. 72), (DS II, 1437-1438).

duncukmak: Boğulacak gibi olmak, daralmak (s. 72), (DS II, 1603).

efin tefin etmek: Her yeri karıştırmak, dağıtmak (s. 76), (DS III, 1669).

ēgirmek: Yünü iğ ile büküp ip durumuna getirmek (s. 76), (DS III, 1672).

el etmek: Götürmek (s. 78), (DS III, 1712).

erinmek: Üşenmek (s. 82), (DS III, 1770).

evdirmek: Acele etmek (s. 84), (DS III, 1811).

evermek: Evlendirmek (s. 84), (DS III, 1805).

evsmek: Evsecek denilen tahtadan yapılmış aletle buğday ve bulguru yabancı maddelerden arındırmak (s. 84), (DS III, 1814).

fallamak: Küfürlü konuşmak (s. 87), (DS III, 1832).

farımak: Azalmak (s. 87), (DS III, 1836).

fenikmek: Bunalmak, sıkıntıya ve strese girmek (s. 87), (DS III, 1844).

fıncıtmak: Fırlatmak (s. 88), (DS III, 1849).

geçinmek: Ölmek (s. 97), (DS III, 1962).

gerciklenmek: Şımarmak (s. 99), (DS III, 1995).

ğımlamak: Yumurtlamak (s. 102), (DS III, 2046).

gıvıktırmak: Kovalamak, yakalamaya çalışmak (s. 104), (DS III, 2063).

gidişmek: Kaşınmak (s. 105), (DS III, 2072).

ğopmak: Koşmak (s. 107), (DS III, 2103).

ğovermek: Bırakmak (s. 108), (DS III, 2110).

göğermek: Yeşillenmek (s. 108), (DS III, 2128).

göğnümek: Ütü yaparken giysilerin hafif derecede yanması (s. 108), (DS III, 2132).

haylamak: Yetmek (s. 122), (DS III, 2319).

hımsımak: Yiyeceklerin bozulması durumu (s. 130), (DS III, 2362).

hınciklemek: Minciklamak, dayak atmak (s. 130), (DS III, 2363).

hışlamak: Hışılta sesi çıkarmak, homurdanmak (s. 132), (DS III, 2379).

hora geçmek: İyi bir şeyler yapmak (s. 134), (DS III, 2407).

horsunmak: Küçümsemek, dışlamak (s. 134), (DS III, 2413).

höflenmek: Ürpermek, korkmak (s. 135), (DS III, 2428).

- hüsmek:** Susmak (s. 137), (DS III, 2437).
- ihmak:** Devenin yere çökmesi (s. 139), (DS IV, 2461).
- ıkmak:** Bir işi zorlanarak yapma (s. 139), (DS IV, 2463).
- işmar etmeḥ:** İşaret etmek (s. 146), (DS IV, 2566).
- kakırcamak:** Bayatlama, bozulma (s. 150), (DS IV, 2604).
- kercetmek:** Alay etmek (s. 159), (DS IV, 2752).
- kerkenmek:** Sarkıntılık etme (s. 160), (DS IV, 2756).
- keskenmek:** Vurmaya çalışmak (s. 160), (DS IV, 2766).
- kıpçınmaḥ:** Köşesine çekilmek (s. 163), (DS IV, 2814).
- kişelemek:** Kovmak, kovalamak (s. 167), (DS IV, 2886).
- kişiflemek:** Gizlice izlemek, takip etmek (s. 167), (DS IV, 2886).
- köpülemek:** Şilte, yastık, yorgan gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek (s. 170), (DS IV, 2962).
- kuzlamak:** Doğum yapmak (s. 175), (DS IV, 3023).
- ıglamak:** Yuvarlanmak (s. 181), (DS IV, 3077).
- loğlāmak:** Loğlamak, loğla toprağı bastırmak, sıklaştırmak (s. 182), (DS IV, 3084).
- matıflamak:** Bunamak (AİYA,188), (DS IV, 3137).
- oğunmak:** Bayılma derecesinde ağlama, kendinden geçme (s. 205), (DS V, 3272).
- otarmak:** Otlatmak (s. 207), (DS V, 3295).
- öfelemek:** Ovmak (s. 209), (DS V, 3315).
- öksemek:** Özlemek (s. 210), (DS V, 3328).
- ökünmek:** Taklit etme (s. 209), (DS V, 3329).
- periktirmek:** Köşeye sıkıştırmak (s. 219), (DS V, 2432).
- pintişmek:** Israr etmek (s. 222), (DS V, 3459).

salıġlamak: Bilgi vermek, bir kavramı bütün ayrıntılarıyla anlatmak (s. 231), (DS V, 3527).

s pelemek: Serpelemek (s. 236) , (DS V, 3585).

sıypmak: Karda, buzda, sabunda kaymak (s. 238), (DS V, 3628).

sokurdanmak: S ylenmek (s. 241), (DS V, 3660).

suvarmak: Sulamak (s. 243), (DS V, 3704).

s nmek: Arkasından yakalamak i in koşmak (s. 244), (DS V, 3718).

tapışlamak: Tıpışlamak (s. 257), (DS V, 3826).

tavlanmak: řiřmanlamak (s. 258), (DS V, 3849).

telemek: Terk etmek, ayrılmak, boř vermek (s. 259), (DS V, 3868).

tergemek: Terk etmek (s. 261), (DS V, 3892).

tezmek: Kaybolmak (s. 263), (DS V, 3908).

toylamak: Hızlı koşmak (s. 269), (DS V, 3977).

tummak: Suya dalmak (s. 269), (DS V, 3993).

usuhmak: Hastanın acısının hafiflemesi (s. 273), (DS VI, 4046).

yalandırmak: Kandırmak (s. 282), (DS VI, 4141).

yekinmek: Aniden ayaġa kalkmak (s. 286), (DS VI, 4231).

y llenmek: Gaz  kartmak (baġırsak i in) (s. 286), (DS VI, 4239).

yeriřmek: Eriřmek, ulařmak (s. 287), (DS VI, 4254).

yumak: Yıkamak (s. 290), (DS VI, 4316).

yutuzmak: Yenilmek, kaybetmek (s. 290), (DS VI, 4324).

y l mek: Tırař etmek (s. 290), (DS VI, 4332).

SONUÇ

Bu çalışmada Adıyaman ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne 229 adet fiil katkı olarak sunulmuştur. Bu fiillerden 111'in Derleme Sözlüğü'nde bulunmayıp Adıyaman yöresinde kullanılanlar oluşturmaktadır. Bu sayı toplam katkı olarak sunulan fiillerin %48,47'sini oluşturmaktadır. Söz konusu fiillerin 21'i ise Derleme Sözlüğü'nde bulunup Adıyaman ağızında farklı bir anlamda kullanılanlardır. Bu şekilde tespit edilen fiiller katkı olarak sunulan toplam fiillerin %9,17'sini oluşturmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde Adıyaman ili ve yöresi ağızlarındaki anlam ve şekliyle kullanılıp da Derleme Sözlüğü'nde Adıyaman olarak kaydı bulunmayan fiillerin sayısı ise 97'dir. Bu sayı, katkı olarak sunduğumuz toplam fiil sayısının %42,36'sını meydana getirmektedir.

Bu çalışma ile Adıyaman ili ve yöresi ağızlarından Derleme Sözlüğü'ne toplam 229 fiil türünde sözcük katkı olarak sunulmuştur. Bu çalışmalar ile ağızlarımızda yaşayan söz varlıklarımız hem yazıya aktarılarak kayıt altına alınmış olmakta hem de Derleme Sözlüğü'nün söz varlığının zenginleşmesi için katkı sunulmaktadır.

Transkripsiyon İşaretleri

ā: Normalden uzun a sesi

ê: e-i arası ses

ē: Normalden uzun e sesi

ī: Normalden uzun ı sesi

î: Normalden uzun i sesi

‘: Ayın (ع) sesi

ġ: Arka damak g ünsüzü

ķ: Arka damak k ünsüzü

ħ: Arka damak h ünsüzü

ħ̣: Gırtlak ünsüzü olan h

ñ: Arka damak n (nazal) ünsüzü

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali. (2006). Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, *Turkish Studies*, Volume 1/2 Fall 2006, 37-53.
- BULUT, Serdar. (2013). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler, *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter 2013, 1129-1149.
- BURAN, Ahmet. (1996). Derleme Sözlüğü'ne Katkılar. *Türk Dili*, 535, 38-43
- ERGİN, Muharrem. (2012). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım
- KARAHAN, Leyla. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- KORKMAZ, Zeynep. (1976). Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 22, S. 1975-1976, 143-172
- KORKMAZ, Zeynep (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TELLİ, Burak ve BULDUK, Türker Barış. (2018). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 Cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YAVUZ, Serdar. (2013). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Turkish Studies Yayınları